

Світова фінансова криза та шляхи її подолання

Михайло ШВАЙКА,
народний депутат України Верховної
Ради І скликання,
директор Науково-дослідного інституту
економічних і гуманітарних наук
Київського міжнародного університету,
заслужений діяч науки і техніки України,
доктор економічних наук, професор,
академік Академії економічних наук
України

Анна ПЕЛЬО,
науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
економічних і гуманітарних наук
Київського міжнародного
університету

Нинішня світова фінансова криза, яка охопила й Україну, свідчить: у сучасній фінансово-грошовій політиці припустилися серйозних прорахунків, тож вона не відповідає вимогам життя. Криза — це плата за помилки. Світові втрати від неї становлять 5 трлн. доларів. Це 160 бюджетів України. Світова економіка перебуває в стані напруженої нестійкості, ризикуючи зазнати найбільшого краху з часів Великої депресії. Як відомо, криза розпочалася 2007 року в США і поширилася на весь світ. Це пов'язано насамперед із доларом, який, ставши світовою резервною валютою, не впорався з цією новою функцією. Саме незадовільне функціонування світового грошово-валютного механізму, побудованого на доларі як резервній валюті, має безпосередній стосунок до виникнення світової кризи.

Перетворення валюти однієї країни на міжнародну (до того ж без будь-яких зобов'язань і відповідальності) принесло цій країні величезні вигоди й переваги у здійсненні кредитної експансії, створило необмежені можливості її урядовцям і бізнесменам для зловживань і наживи за рахунок пограбування людства.

Відтоді, як 15 серпня 1971 року президент США Річард Ніксон заборонив обмін доларів на золото, Америка дістала можливість наводнити весь світ пустими, нічим не забезпеченими доларами, отримувати величезні незаслужені доходи й не нести за це жодної відповідальності. Сприяє цьому й світова спільнота, що погодилася на використання долара як світової резервної валюти й не потурбувалася про здійснення контролю за емісією світових грошей. Вона виявилася нездатною запровадити нову резервну світову валюту, створити світовий банк, який регулював би обіг нових світових грошей.

Протягом тривалого часу американська держава, населення й бізнес жили вочевидь не за своїми можливостями, «надуваючи» боргові бульбашки і залучаючи дешеві гроші всієї глобальної економіки. До того ж приплив цих грошей спостерігався переважно в секторі послуг, де домінував продаж нерухомості.

США нині виробляють 20% світового ВВП, а споживають 40%. Через цей паразитизм тепер країна, без перебільшення, на шляху до катастрофи, яка вже й розпочалася з фінансової кризи: сьогодні на частку реального сектору економіки тут припадає 19% ВВП, тоді як на сферу послуг — 81%.

Бюджетний дефіцит покривається дедалі новими позиками. У США з початку минулого фінансового року по 27 липня включно було зібрано податків до федерального бюджету на суму 1,675 трлн. доларів, тоді як витрати становили 9,273 трлн. доларів. Тобто майже за сім місяців американці витратили в 5,5 рази більше, ніж

надійшло податків. В Україні, яка перебуває на дотації у МВФ, це співвідношення становить 1 до 2.

Як відомо, до 1973 року світову валютну стабільність забезпечувала система фіксованих обмінних курсів, сформована 1944 року на Бреттон-Вудській конференції. Курс американського долара й курси решти валют було прирівняно до міри частини золота за певною ціною. Бреттон-Вудська система слугувала квазізолотим стандартом, бо ж усім іншим країнам гарантувалося право конвертувати їхні долари в золото за обмінним курсом — 35 доларів за унцію золота.

Коли ж 1973 року Бреттон-Вудська система обвалилася, країни світу мали б домовитися щодо організації нової світової валютної системи, яка регулювала б міжнародну торгівлю та валютні відносини, створення й запровадження нової міжнародної резервної валюти. Оскільки світова спільнота цього не зробила, цим скористалися США, заповнивши порожнечу долларом і перетворивши його на світову резервну валюту. Причому без будь-яких офіційних угод і взяття на себе певних зобов'язань.

На зміну золотогошовій системі, що мала властиві їй механізми саморегуляції й не допускала випуску зайвих грошей та виникнення будь-яких кризових ситуацій, прийшла кредитна грошова система, яка позбавлена таких механізмів і потребує свідомого регулювання. Річ у тім, що стійкість золотогошової системи забезпечувалася таким вагомим чинником, як наявність у грошей внутрішньої вартості, чого за кредитної грошової системи вони позбавлені.

Позаяк долар став світовою міжнародною валютою, над виконанням ним цієї ролі має здійснювати контроль світова спільнота за всіма правилами і приписами, що стосуються функціонування кредитної грошової системи. Лише за допомогою чітких обмежень і суворого контролю можна не допустити створення зайвої кількості грошей і свідомо запобігати торговому дисбалансу.

Жоден уряд світу, зокрема й США, не може контролювати обсяг емісії долара, бо таке право має лише Федеральна резервна система (ФРС) — фінансова структура, що належить 20 приватним банкам США. З 1971 року друкування світових грошей перетворилося на їхній основний бізнес. Якщо американському урядові потрібні гроші, то ФРС друкує їх як позику під відсотки. Надмірне розбухання грошової маси є реальною загрозою не лише для Америки, а й для всієї планети.

Надмірна неконтрольована емісія грошей у США тісно пов'язана із вторинним фондовим ринком цінних паперів. «Розкрутка» цього механізму відбувалася за законами класичних пірамід.

Жадоба швидкої наживи спричинила приплив до Америки величезних ресурсів, які витрачалися на купівлю папірчиків під назвою «деривативи», що не мають жодної реальної вартості.

Хоч як прикро, але їх випущено стільки, що ніхто в світі не може точно порахувати, скільки таких сурогатів бродить віртуальною планетою, адже на створення цієї «димової зависи» взагалі не встановлено обмежень. «Тінь» реального капіталу — фінансовий капітал в умовах посилення спекуляцій, які здійснюються у велетенських розмірах, перетворюється на фікцію. Це призводить до утворення нічим не забезпеченої «макробульбашки», що є ілюзією вартості, відірваної від реальної економіки. У поєднанні з нічим не забезпеченим запуском друкарського верстата, який виконує функції світового банку, цей процес перетворюється на нерегульовану суспільством стихію, що не піддається контролю та все руйнує на своєму шляху.

Саме сурогатні гроші стали своєрідним спусковим гачком світової кризи. У. Баффет ще 2003 року, завдог до її виникнення, застерігав, що деривативи — «це бом-

ба з годинниковим механізмом і для компаній, що їх випускають, і для всієї економічної системи».

У 1980-х роках ще два нововведення сприяли зростанню розриву між спекулятивною та реальною економікою. З'явилися та стали стрімко поширюватися нові види спекулятивних цінних паперів — так звані похідні — свопи (договори про обмін активів та пасивів на аналогічні активи й пасиви з метою або продовження чи зменшення строків погашення, або підвищення чи зниження відсоткової ставки, щоб максимізувати доходи чи мінімізувати збитки) та різного роду опціони (договори, за якими покупець одержує право, але не обов'язок, купити чи продати актив за заздалегідь зазначеною ціною). З'явившись насамперед як інструменти страхування від фінансових ризиків, ці контракти стали улюбленими об'єктами фінансової спекуляції. Загальна вартість таких обороток на початок 2008 року зросла до неймовірної цифри — в середньому на сотні та тисячі трильйонів за день. Лише в США ринок похідних виріс порівняно з 2002 роком у п'ять разів — із 106 трильйонів до 531. Ця цифра більш ніж 35 разів перевищує весь валовий продукт США.

Тоді ж з'явилися та швидко поширилися нові фінансові фірми — хедж-фонди (приватні не обмежені нормативним регулюванням інвестиційні фонди, не доступні широкому загалові), що на відміну від традиційних фінансових організацій не підлягають державному регулюванню. Саме вони стали центром торгівлі похідними, хоча останнім часом цим займаються також звичайні банки, біржові та страхові компанії, розраховуючи на високі й швидкі прибутки.

Наприкінці 1990-х років у США відбулася ще одна знакова подія — було скасовано прийнятий у 30-х роках минулого століття закон Гласса-Стігала, що забороняв комерційним банкам займатися діяльністю інвестиційних банків, тобто розміщувати цінні папери та торгувати ними. Відповідно інвестиційні банки не могли виконувати функції комерційних банків, тобто приймати депозити та видавати кредити. Такий розподіл вважався необхідним для обмеження банківських спекуляцій і тим самим мав запобігти повторенню великої фінансової кризи 1929—1930 років. Цього розподілу дотримувалися майже 60 років, аж доки фінансові магнати з Уолл-стріт не наполягли на його скасуванні в ім'я ринкової свободи. Стабільність принесли в жертву олігархічній ідеології і наживі товстосумів.

Уся ця тривала «еволюція» й підготувала нинішню глобальну фінансову кризу. Розпочалася вона з приватної спекулятивної «бульбашки» — кризи житлового будівництва та іпотеки (кредиту, отриманого під заставу нерухомості) у США. «Бульбашка» ця роздувалася роками з вини ФРС, яка небезпідставно підтримувала цей бум заради штучного продовження економічного піднесення в політичних інтересах адміністрації Буша.

Американська адміністрація не боролася з наслідками кризи. ФРС протягом декількох місяців знижувала облікову ставку, але це допомагало підтримувати загальні показники статистики, не оздоравлиючи при цьому фінансової сфери й не огорожуючи її від спекуляцій. Уряд і ФРС спокійно спостерігали, як один за одним великі банки списують десятки мільярдів «поганих» кредитів і цінних паперів, ніби розраховуючи, що фінансова криза розв'яжеться сама собою. Рузвельт розпочав реалізацію Нового курсу із закриття 2 тисяч банків і наведення ладу в грошовій системі, яка була прив'язана до золота й паралізувала народногосподарський оборот. Здійснюваний під золоте забезпечення випуск грошей призвів до виникнення грошового голоду та неможливості реалізації виробленої продукції. У період спалаху кризи підприємці та інші вкладники стали масово забирати з банків золото, ще більше ускладнивши грошовий обіг.

Хоча консультанти, керуючись старими підходами, й радили Рузвельту розв'язати проблему грошового голоду за допомогою спрямування у сферу обігу більшої кількості золота, він пішов іншим шляхом.

Активні й рішучі дії очолюваної Рузвельтом влади (зокрема, не зовсім демократичне вилучення в населення золота і здійснення емісії грошей згідно з приписами кредитної грошової системи, що розблокувало паралізований економічний оборот) дали змогу вивести країну з кризи.

Отже, Рузвельт, не сподіваючись на диво здійснюваної ринком саморегуляції, активними діями зупинив хаос і навів у країні лад.

До початку глобалізації постіндустріальне суспільство замість «буржуа-виробника» висунуло на авансцену «буржуа-мінійла». Саме через цю зміну глобалізація призвела до неабиякого відриву грошей від руху товарної маси та до утворення грошових «бульбашок». Уже на початок 2000 року річна торгівля валютою сягнула цифри у понад 400 трлн. доларів, що у 80 разів перевищило світову торгівлю товарами.

До 1970 року більшу частину резервних активів становило золото, і це було наріжним каменем Бреттон-Вудської системи. Оскільки роль золота різко знизилася, у резервних активах країн перевагу віддали іноземній валюті. Основою міжнародної валютної системи стали кредитні гроші, цілковите панування яких не лише довело свої величезні переваги над золотогрошовим обігом, а й створило для людства чимало проблем. Відмова від золотовалютного стандарту як обмежувача в регулюванні міжнародних торгових і валютних відносин спричинила вибух кредитування, що дестабілізувало світову економіку.

Сьогодні багато політиків і економістів, замислюючись над питанням, чи доцільно було світовій спільноті допускати перетворення долара на світову резервну валюту й щоб дисбаланс, який утворився внаслідок вельтнського дефіциту торгового балансу США, «трусив» світову економіку, відповідають: то була груба помилка з непередбачуваними наслідками.

Зокрема, економіка Сполучених Штатів, яку прийнято називати світовим рушієм економічного зростання, почала давати збої під важким тягарем боргу її корпоративного і споживчого секторів, а решта світу — залежати від експорту товарів у США й отримання за них доларів, що стали світовими борговими зобов'язаннями. За них США купують більшу частину товарів у кредит.

Зі зникненням Бреттон-Вудської системи намітилося бурхливе зростання міжнародних резервів, яке вона досі стримувала. Вона, як і її попередник золотий стандарт, мала свій механізм саморегуляції, що не допускав створення надмірної кількості світових резервів і запобігав стійкому дисбалансу в міжнародній торгівлі. Головний недолік доларового стандарту, сучасної міжнародної валютної системи полягає у відсутності такого механізму. Наслідком цього стало порушення торгового балансу небачених масштабів і тривалості.

Водночас самі США з їхнім найбільшим дефіцитом платіжного балансу перетворилися на найбільшого боржника за всю історію людства.

США виявилися дестабілізовані власним величезним дефіцитом поточного рахунку. Приплив іноземного капіталу в Сполучені Штати, який фінансував їхній дефіцит, — це не що інше, як похідна від самого дефіциту. Річ у тім, що партнери США нагромадили величезні резерви доларових активів за рахунок торгового прибутку, не конвертуючи їх у національну валюту (що підвищило б її курс, але зменшило б прибуток і темпи економічного зростання). Купуючи акції, оцінені в доларах, а також корпоративні облигації і боргові папери держорганізацій США, вони сприяли розбуханню «бульбашок»

на ринку акцій, у край нерациональному розміщенню корпоративного капіталу й піднесенню на ринках власності в США.

Щойно зникли обмежувачі, закладені в систему золотого стандарту, як наслідок значно збільшився торговий дисбаланс, а міжнародне кредитування сягнуло небачених висот. У підсумку — процвітанню з подальшою депресією.

А. де Бенуа вважає, що «насправді ми стикнулися з потрійною кризою: кризою капіталістичної системи, кризою ліберальної мондіалізації, кризою американської гегемонії». З приводу нав'язаних Америкою світовій спільноті форм господарювання Нобелівський лауреат Н. Рубіні ще відвертий: «Ми маємо тепер справу не з кризою капіталізму, а з кризою його специфічної англосакської моделі».

Ті самі чинники, що сприяли формуванню світової економіки, потребують нині й створення світової валютної системи, яка не належала б жодній країні і не використовувалася б нею у власних інтересах.

У світі сформувалася глобальна економіка. Цього ніхто не заперечує. Але тепер необхідно усвідомити, що склались і світова грошова база, і світова грошова пропозиція. Людство має або методично й розумно управляти пропозицією цих грошей, або спостерігати, як вона дестабілізуватиме світову економіку.

Насамперед необхідно створити Світовий центральний банк. Для цього МВФ має необхідну організаційну структуру. Проте для успіху власної місії Фонд повинен виконати такі завдання: по-перше, взяти під суворий контроль утворення міжнародних резервних активів; по-друге, навчитися правильно розподіляти майбутню пропозицію світової ліквідності (тобто уникати як її надлишку, так і нестачі); по-третє, прив'язати процес створення міжнародної резервної валюти до реального, об'єктивного процесу обміну й утворення світових боргових зобов'язань на комерційній основі; по-четверте, відмежувати утворення й рух грошей від спекулятивних операцій із цінними паперами, які створюють «бульбашки», підривають і руйнують не лише грошову систему, а й економіку. Нарешті, він повинен навчитися розподіляти кредитні ресурси так, щоб одночасно забезпечити світову економічну стабільність та сприяти вирішенню питань світового розвитку.

Звичайно, все це має під собою реальне підґрунтя. Потрібна лише спрямовуюча рука й достатня політична воля, які допоможуть створити ефективну й раціональну міжнародну валютну систему, здатну задовольнити потреби світової економіки й не допускати утворення «бульбашок».

Міжнародний центральний банк повинен стати найефективнішим засобом забезпечення грошової стабільності у світовому масштабі.

Спостерігаючи за безладом у світовій економічній системі (яку також підриває безвідповідальність кожної з країн, що, виходячи з ідеї суверенності, діють у фінансовій сфері так, як їм заманеться), лідери «великої двадцятки» докладають чимало зусиль для встановлення нового глобального фінансового порядку. Найбільшу активність проявляє президент Франції Ніколя Саркозі, головний опонент англосаксів, помилкова політика котрих спровокувала світову кризу. Як відомо, 12 листопада 2010 року Франція почала головувати у фінансовій «двадцятці». Н. Саркозі застеріг: «Уявлення про капіталізм як усомогутню й нічим не регульовану систему було безглуздом». На зустрічі країн «великої двадцятки» в Берліні (лютий 2009 року) він наголосив на необхідності «створювати капіталізм з основ», переглянути діючу модель економічної системи й поступово перейти до регульованого капіталізму. На Давоському форумі 27 січня 2010 року президент Франції констатував: «Без втручання держави все розвалилося б. Панує думка, що ринок завжди

6/2011
(291)

Засновник –
Верховна Рада України

Головний редактор
Світлана ПИСАРЕНКО

Редакційна колегія:

Віктор КОРНІЮК, Лариса СЕВЕРЕНЧУК,
Юрій АРТЕМЕНКО, Олександр БАНДУРКА,
Іван БОКИЙ, Степан ГАВРИШ, Віктор ГРАБ,
Юлій ЮФФЕ, Віктор КИРИЛЛОВ,
Олександр КОПИЛЕНКО, Анатолій МАТВІЄНКО,
Павло МАТВІЄНКО, Анатолій МАЦЮК,
Микола МЕЛЬНИК, Борис ОЛІНИК,
Сергій ПРАВДЕНКО, Анатолій СЕЛІВАНОВ,
Лесь (Леонід) ТАНОК, Віктор ТАРАН (Терен)

Головний редактор

Світлана ПИСАРЕНКО – 235-81-55

Приймальня – 235-79-58

Заступник головного редактора – завідувач
відділу з висвітлення питань місцевого
самоврядування та регіональної політики
Віктор КОРНІЮК – 272-46-30

Відповідальний секретар

Лариса СЕВЕРЕНЧУК – 235-79-53

Головний бухгалтер **Ірина КИСІЛЬ** – 235-79-58

Відділ з висвітлення питань

парламентської діяльності:

Микола БІЛОКОПИТОВ – 234-67-78,

Олексій СИЩУК – 235-79-55,

Юлія ЦИРФА – 234-67-78

Відділ соціально-економічної політики

та правового забезпечення:

Юрій ПОТАШНИЙ – 235-81-56,

Світлана ФІЛОНЕНКО – 234-67-78

Відділ гуманітарної політики:

Завідувач **Ольга КЛЕЙМЕНОВА** – 235-79-55,

Лучія ПУЗИКОВА, Лариса МАРЧУК,

Євген ТИЩУК

Літературні редактори: **Олена ЧОПОВСЬКА,**

Валентина НЕСЛУЖЕНКО – 235-79-60,

Наталка СЕМІВОЛОС – 235-79-53

Реклама та передплата:

Віра ПРАВИНА – 272-46-23

Дизайн – **Ольга ПРОКОПЧУК** – 235-81-56

Верстка – **Наталія КОВАЛЕНКО** – 235-81-56,

Наталія РЕПЕЦЬКА – 235-79-60

Підтримка сайта –

Євген СИНЕЛЬНИКОВ – 235-79-60,

Олексій ЛОЗИНСЬКИЙ, Діана ТОКОВЕНКО

04053, Київ-53,

пров. Несторівський, 4

E-mail: mail@viche.info

E-mail: viche@rada.gov.ua

www.viche.info

Підготовку та випуск у світ журналу «Віче»
за дорученням засновника здійснює редакція.
© Віче, 2011.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 570
від 05.04.1994.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.
І залишає за собою право на редагування,
опублікування наданих авторами творів та сплату
авторського гонорару. Рукописи не рецензуються
і не повертаються.

При передруку посилання на «Віче» обов'язкове.
Відповідальність за зміст і достовірність
реklamних оголошень несуть рекламодавці.

R – матеріали, які друкуються на правах реклами

Підписано до друку 16.03.2011.

Формат 60x84/8.

Папір офсетний.

Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. 2,3.

Зам. № . Тираж 2850 прим.

Ціна договірна.

Набрано і зверстано на комп'ютерному

комплексі редакції журналу «Віче».

Надруковано з готового оригінал-макета

у ТОВ «Видавничо-поліграфічний центр

«ЛІТОПИС-ХХ», 03151, Київ-151,

Повітрофлотський проспект, 56.

Свідоцтво державного реєстру видавців

ДК № 1147 від 11.12.2002.

Журнал «Віче» читають у Верховній Раді та її комітетах, адміністрації Президента України, Кабінеті Міністрів України, Держкомтелерадіо. Він також надходить до бібліотек Конгресу США та Ради Європи, до Книжкової палати України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської, Державної науково-технічної, Державної бібліотеки для юнацтва, Державної науково-педагогічної, Центральної імені М. Островського.

Передплатний індекс – 74254.

правий. Це породило світ, де все віддавалося фінансовому капіталу й майже нічого – трудящим... породило капіталізм, у якому було нормально грати з чужим капіталом, заробляючи гроші без особливих зусиль. Тепер головне завдання – досягти такого стану, коли економіка працювала б на людину».

Національні гроші будь-якої держави не можна перетворювати на світову резервну валюту. Остання повинна належати всім країнам, усі вони мають здійснювати контроль за її випуском, отримувати вигоди чи розплачуватися за недоліки її функціонування.

Ось чому на запитання, що ж має повноцінно замінити золото як світову резервну валюту, можна дати тільки одну відповідь: свідоме контрольоване державою суспільне регулювання грошових відносин, запровадження світової валюти та організація міжнародного банку.

Запровадження світової валюти принесе чималий емісійний дохід, що належатиме всім країнам і не привласнюватиметься лише США. Емісійний дохід від запровадження євро нині розподіляється між усіма країнами Єврозою. А що, скажімо, тепер отримує Україна від використання 100 млрд. доларів? Лишень збитки, даруючи США понад 90 млрд. доларів емісійного доходу у вигляді безвідсоткового не обмеженого часом кредиту.

Виникла нагальна необхідність створення нового глобального фінансового порядку. Міжнародна фінансова система, її основоположні принципи, способи регулювання й інститути потребують глибокого реформування.

Було б добре, якби експерти ООН, лідери «великої двадцятки» під час опрацювання заходів з подолання світової фінансової кризи, врахували великі зміни в світовій валютній системі, які, до речі, докладно досліджені в працях українських учених, але з невідомих причин не беруться до уваги (див. статтю: *Овсяннікова О. М.* Швайка – автор кредитної теорії грошей// Економічний вісник Донбасу. – 2008. – №4 (14). – С. 206–215). Крім того, суть нинішньої нової кредитної грошової системи досліджено в інших джерелах [1, 2, 3, 4].

Розвиток людства відбувається в напрямі створення єдиної світової грошової системи, за якої потреба в численних національних грошових системах згодом зникне. Питання єдиної сучасної світової валюти – це питання єдиної міри. І така штучна космополітична грошова одиниця вже існує. Це – СПЗ (спеціальні права запозичення). Так само, як

людство колись ішло до стандартизації мір довжини й ваги, нині воно стало на шлях уніфікації національних грошових систем.

Адже з демонетизацією золота відмерла золотогрошова система, виникла рухлива, незакостеніла кредитна грошова система, за якої грошове буття вартості не отожднюється з речовим носієм грошових відносин.

Цей захід допоможе державам позбутися данини корупціонерам і як мафіозі, котрі з національними грішми можуть утнути таке, як у недалекому минулому колишні королі й царі, фальшуючи золоту грошову одиницю, зменшуючи її вагу, понижуючи пробу.

Повсюдне запровадження єдиної світової валюти спростить і полегшить комерцію, платежі й розрахунки, кредитування, освітній і культурний обміни. Зникнуть величезні затрати на перетворення національної валюти однієї країни на валюту іншої.

З огляду на сучасні міжнародні тенденції, зокрема економічне піднесення й зростання політичного впливу нових «центрів сили» (країни БРІК: Бразилія, Росія, Індія, Китай), а також поглиблення суперечностей між США та ЄС нинішній етап розвитку міжнародних відносин можна визначити як формування якісно нової міжнародної системи.

Характерною ознакою цього складного процесу є те, що глобальне лідерство США видається вже не таким незаперечним, а світ має тенденцію до багатополярності, поліцентричності або ж безполярності.

Джерела

1. *Швайка М. А.* Банківська система України: проблеми становлення і удосконалення. – К.: Вид-во Київського міжнародного університету, 2010.

2. *Швайка М. А.* Кредитна грошова система: її суть та особливості функціонування. – К.: Вид-во Київського міжнародного університету, 2008.

3. *Shvayka Mykhaylo A.* The Credit Monetary system: Its Essence and Peculiarities of Its Functioning. – Kyiv: Publishing of Kyiv International University, 2008.

4. *Shvayka Mykhaylo A.* The issues of formation, development and functioning of credit-monetary system (It's transformation from the crisis stimulator into provoker of world financial crisis). – Kyiv: Publishing of Kyiv International University, 2009.